

Om Poul Brandt

Da den tyske besættelsesmagt indledte aktionen mod de danske jøder i oktober 1943, forsøgte Poul, hans forældre og hans familie at flygte til Sverige. Under flugtforsøget blev familien skilt, og mens moderen og søsteren nåede til Sverige, blev Poul og hans far taget til fange og deporteret til Theresienstadt. Pouls fortælling om sine oplevelser er her gengivet med enkelte af forfatterens noter samt redaktionelle oversættelser og forklaringer.

Poul Brandts barndomserindringer fra Theresienstadt

Det var den 29. august 1943 i København¹. Klokken var 3 om natten. Der lød et brag, og både min søster og jeg blev løftet ud af vore senge. Bygningen ved siden af vores ejendom, som vi boede i, blev sprængt i luften af sabotører. Min far havde på det tidspunkt et skrædderi i Sorgenfrigade på Nørrebro i København. Om natten havde modstandsfolk adgang til værkstedet.

På flugt i oktober 1943

Den 2. oktober 1943 var tyskerne på jagt efter jøderne i Danmark. Min far sagde, at vi måtte prøve at flygte til Sverige. Blomsterhandler Gunnar Jørgensen, som var modstandsmand, og hans hustru Oda forsøgte flere gange at få os ombord på en fiskekutter, så vi kunne komme til Sverige. Men det mislykkedes hver gang.

Så blev min far blev syg og indlagt på Bispebjerg Hospital. En skræddersvend, som hed Axel Jensen, tilbød min mor, at vi kunne bo hos dem i Rødovre. Alle vore møbler blev opmagasineret i deres kælder. En dag opsøgte en mand fra modstandsbevægelsen min mor og fortalte, at nu var der chance for, at vi kunne komme med en båd til Sverige. Overlægen på den afdeling, min far var indlagt på, sørgede for, at vi kom til Amager strand i en ambulance. Da ambulancen standsede ved bestemmelsesstedet, blev vi omringet af tyske soldater, der gav ordre til, at vi skulle stå ud af bilen. Min søster, som var tolv år, begyndte at græde, og det blev en af de tyske soldater så irriteret over, at han gav hende en ordentlig lussing. Min far begyndte at tale med befalingsmanden, og efter et stykke tid fik vi lov at gå.

Vi begyndte at løbe ned mod stranden. I det samme kom der to unge danske mænd imod os. De sagde, at de godt vidste, hvor vi skulle hen, og tilbød at hjælpe os. De foreslog, at vi delte os i to, så ville vi ikke vække så stor opmærksomhed. Det gjorde vi så. Min far og jeg gik med den ene unge mand og min mor og søster med den anden.

Tilfangetagelsen

Da vi havde gået et par minutter og skulle til at dreje ned af en sidevej, blev der pludselig råbt: "hænderne op". Og vores hænder røg i vejret. Det var to danske nazister. Den ene i civil og den anden i uniform. De pegede på os med revolvere, som om vi var nogle farlige personer. Pludselig kunne vi høre nogen, der hviskede. De blev standset på samme måde med, at der var nogen, der råbte hænderne op. Vi ville vende os om for at se, om det var min mor og søster. I det samme fik min far stukket en revolver i siden af ham den civilklædte, som brølede: "Stå stille din beskidte jødetamp, ellers bliver I skudt!".

Manden i civil bad ham den uniformerede om at hente Gestapo. Nu råbte han til de nyankomne, at hvis nogen af dem prøvede at flygte, ville de omgående blive skudt. Han

¹ D. 29. august 1943 var den dag, hvor samarbejdet mellem den danske regering og den tyske besættelsesmagt ophørte. Den forudgående periode havde været præget af sabotageaktioner landet over, og besættelsesmagten havde forlangt at regeringen bl.a. indførte undtagelsestilstand, forbud mod strejker og dødsstraf for sabotage. Det førte til at regeringen trådte tilbage og at samarbejdspolitikken blev indstillet. I praksis fortsatte centraladministrationen med at fungere krigen ud.

begyndte at beføle min far for våben. Nazisten stod med ryggen mod en grøft, og pludselig gav min far ham en knytnæve på hagen, så han ramlede ned i grøften.

Min far råbte "Løb!" til de andre, men de var allerede væk, og han faldt over mig i farten. Så greb han fat i mig og svingede mig op på ryggen. I det samme kom tyskerne og oplyste hele vejen med lygter. Så min far vendte om og løb den anden vej, ned mod vandet. Med mig på ryggen løb han hen over en mark, indtil vi blev standset af et to meter højt pigtrådshegn. Min far svingede mig op over hegnet og holdt fast i mig, indtil jeg var kommet velbeholden over. Nu sprang han selv over og flåede sin frakke i laser, og den ene arm blødte stærkt. Alligevel svang han mig igen op på skulderen og løb ned mod stranden.

Dernede var der hverken fisker eller båd. Han løb nu hen til skrænten, hvor der var noget løv og buske og skjulte os der. Nu kunne vi se lygterne nærme sig. Jeg rystede af skræk. De kredsede om os og bandede højt. Så fandt de os, og min far blev sparket i ryggen med en støvle. De fik ham rejst halvt op og begyndte at tæske løs på ham med geværkolber samtidig med, at de råbte skældsord som "rotte", "jøde" og "svin". Jeg skreg i vilden sky, og da de hørte min stemme, holdt de op med at slå.

De marcherede hen af landevejen med os, som om de havde vundet et stort slag. Længere hende stod en deling soldater. De havde til gengæld ikke fundet de andre, som flygtede. Nu kom danskeren, som min far havde slået i grøften, hen mod os, spyttede min far i ansigtet og brølede højt: "Det vil koste dig dyrt, din jødetamp!". Min far trykkede mig fast i hånden for at berolige mig. Vi blev nu vist hen til en stor bil med overdækket lad. Da vi kom op i bilens lad, sad der nogle andre i forvejen. I mørket var det umuligt at se, hvem det var. Far trak mig tæt ind til sig ind under sin frakke og sagde, at jeg skulle sove. I det samme kom der soldater op på ladet i bilen. Nu startede bilen, og jeg vågnede først, da vi ankom til Dagmarhus i København (et af nazisternes hovedkvarterer). Her blev jeg plantet på en bænk i kælderen ved siden af en tysk soldat, som skulle passe på mig. Min far blev ført væk til forhør. Nu kom også den danske nazist, som min far slog ned. Og forhøret endte selvfølgelig ikke uden tortur. Min far havde fået ordre til at stå med ansigtet mod væggen. Bag ham blev der taget ladegreb på geværene, som om de ville skyde ham. Efter to timer beordrede forhørslederen den danske nazist, til at han skulle føre min far tilbage til mig. Men da kunne min far ikke længere holde sine følelser tilbage, og idet han vendte sig om, kastede han op ud over ham. Nu gik de danske nazist helt bersærk, men forhørslederen stoppede ham og bad ham gå hen og få skiftet sin uniform. Forhørslederen henvendte sig derefter til min far, klappede ham på skulderen og sagde, at han var et mandfolk, og at der ikke var mange, der turde gøre det, han havde gjort.

Da min far kom hen til mig, rejste en ældre soldat sig og bad os følge med hen til et kontor. Her sad en tysk officer med en masse ordener på brystet. Mens vi sad der og blev registreret, blev døren åbnet, og den danske nazist stak hovedet ind og sagde:

"Hr. Kommandant, det er den lus til jødesvin, jeg talte om".

"Heraus" [ud] brølede kommandanten, mens han slog i bordet. Og den danske nazist forsvandt ud i en fart.

Fangenskab i Horserødlejren

Nogle timer senere blev vi sammen med andre fanger kørt til Horserødlejren i Nordsjælland². Her var der allerede mange andre danske jøder interneret. Vi fik udleveret tæpper og kunne derefter finde en tom madras på gulvet, hvor vi kunne sove. Min far, som var svensker og havde svensk pas, regnede med, at vi kunne blive sat på fri fod. Efter en

² Horserødlejren var en interneringslejr hvor den tyske besættelsesmagt i en periode holdt flere hundrede danske jøder indespærret, før de blev deporteret videre til Theresienstadt. Også kommunister og modstandsfolk blev indespærret her.

snak med lejr-lederen viste det sig, at min far godt kunne blive sat på fri fod, men da jeg var født i Danmark, skulle jeg i givet fald blive tilbage.

Deportation til Theresienstadt

Efter tre ugers forløb fik vi besked på, at vi skulle væk fra Horserødlejren alle sammen. Vi fik udleveret madpakker, som vi skulle have med på rejsen. Nu gik turen med lastbiler til Helsingør banegård, hvorfra vi blev kørt til grænsen. Da vi var kommet til Tyskland, blev vi gennet op i kreaturvogne.³ Vi var så mange i hver vogn, at den fik øgenavnet 'sardindåsen'. Vognene var indrettet med to små kighuller foroven. Under køreturen var der nogen, der ikke kunne vente med at komme af med deres nødtørft. Ved hjælp af halm som lå på vognens gulv, var der nogen, som fandt på at indrette et hjørne af vognen som nødtoilet.

Transporten til Theresienstadt varede to dage, og toget standsede kun to gange undervejs. Begge gange i et skovagtigt terræn, hvor man bag et træ eller busk kunne forrette sin nødtørft. Der var også nogen, der blev sat til at rengøre vognene. Da toget standsede ved bestemmelsesstedet, viste det sig, at vi havde kørt fra Helsingør gennem Danmark og Tyskland til Theresienstadt i Tjekkoslaviet⁴.

Den første tid i Theresienstadt

Ved ankomsten blev vi alle gennet ud af kreaturvognene med ordene "Schneller! Verdamte Jude" [Hurtigere! Forbandede jøde!]. I række og geled stod vi nu på vejen med vore medbragte ejendele. Herefter skulle vi gå hen til en bygning, som blev kaldt "slusen". For at komme ind i bygningen skulle vi op ad en høj trappe. Inde bag døråbningen var der opstillet flere små borde langs den ene væg. Bag hvert bord sad der to tyske officerer. Ved det første bord skulle vi registreres. Jeg fik fangenummer "XXV-3-90". Ved det næste bord skulle vi aflevere alle vore værdigenstande, smykker, vielsesringe og penge. Ved det tredje bord skulle vi aflevere alle øvrige ejendele. Man fik kun lov til at beholde et par sko og enkelte klædningsstykker.

Når man købte erstatningskaffe af firmaet 'Ricks' i København, lå der billeder af kongefamilien i pakken. Jeg havde sådan nogle billeder i lommen, og de blev konfiskeret. Det blev jeg meget ked af. Vi fik også udleveret en gul Davidstjerne eller 'jødestjerne', som den blev kaldt. Vi skulle sørge for, at den blev syet på tøjet.

Da alle var kommet ud af bygningen igen, stod vi i lang tid og frøs, indtil det behagede de tyske fangevogtere at fortælle os, hvor vi skulle hen. Nu blev kvinder med børn stillet op i en række og mænd i en anden række. Alle fik udleveret en kasserolle og en ske, som vi skulle passe på.

Vi skulle nu bunkes sammen på hver sin kaserne⁵. Der var 11 kaserner, vi skulle fordeles i. Mændene skulle op på loftet i Hannoverkasernen, og kvinderne blev indkvarteret på Dresdnerkasernen. Da jeg ikke havde min mor med, skulle jeg bo sammen med min far (på dette tidspunkt vidste vi stadig ikke, hvor min mor og søster befandt sig. Senere erfarede vi, at de var undsluppet til Sverige).

³ Kreaturvogne blev almindeligvis brugt til transport af kvæg, dvs. at der for eksempel ikke var siddepladser eller vinduer, som der er i almindelige passagervogne.

⁴ Theresienstadt blev grundlagt som garnisonsby af kejser Joseph d. II i 1780 til ære for sin mor Maria Theresia. Byen var lavet til at huse et indbyggerantal på omkring 5000 personer. Terezin var byens oprigtige navn, indtil tyskerne besatte Tjekkoslaviet i 1941 og omdøbte den. Efter krigen blev Theresienstadt igen omdøbt til Terezin, hvilket den stadig hedder. I dag hvor Terezin fungerer som en almindelig tjekkisk by, står de fleste bygninger stadig fra den oprindelige garnisonsby.

⁵ Boligerne i Theresienstadt kunne inddeles i tre kategorier: Kaserner, huse og barakker. Kasernerne lå i byens periferi, og de havde navne efter tyske og østrigske byer som Magdeburg, Hannover, Hamburg, Aussig, Bodenback, Dresden, Jägerkasernen og Hohen Elbe etc.

For at komme helt op på loftet, skulle vi igennem en loftslem. Til vores forbløffelse var loftet i forvejen spækket med fanger fra tidligere transportere. Gulvet var møgbeskidt, støvet og fuld af rester fra tidligere indsatte. Og de, som allerede var der, var syge, udhungrede og hostede. Her skulle vi så finde en soveplads. Da alle var kommet op på loftet, blev lemmen i gulvet lukket og låst udefra. Så blev der bælgmørkt.

Der var ingen vinduer, som dagslyset kunne skinne ind ad. Enkelte revner i taget kastede enkelte lysstråler ind. Inden lemmen blev lukket, havde min far udset sig noget halm, som han hurtigt snuppede, for at det skulle være vores soveplads. Da jeg havde vænnet mig til mørket, kunne jeg skimte, at mange af os nyankomne måtte sove på loftbjælker. Efter den lange rejse uden nævneværdig mad og søvn faldt mange af os hurtigt i søvn. Men det var en kort fornøjelse. Jeg vågnede ved at alle, inklusive mig selv, begyndte at hoste. Støvet var begyndt at sætte sine spor. Der var ikke mulighed for at få frisk luft. Da vi havde vænnet os til det, faldt der endelig ro over os, og vi forsøgte igen at få noget søvn. Men ak, stilheden blev nu brudt af millioner af lopper, som marcherede hen over vores dække, loft og bjælker for at finde et offer. I løbet af ganske kort tid stod alle og kløede sig, og nu var der ingen, der kunne falde til ro. Dagslyset begyndte at skinne svagt ind gennem sprækkerne. Nu kunne man se, at vi alle sammen lignede børn der havde fået mæslinger.

Om morgenen blev lemmen åbnet, og vi måtte en ad gangen gå ned i gården og foretage vores nødtørft. Jeg fik lov til at gå sammen med min far i gården. På det her tidspunkt var jeg det eneste barn på loftet. I gården stod der en vandpost, og trods oktoberkulden befalede min far mig til at tage alt mit tøj af og stille mig under vandposten. Han prøvede at få vasket utøjet ud af mit hår og på kroppen. Han skyllede også mit undertøj, hvorefter jeg fik hans jakke over mig. Det han gjorde var meget farligt og kunne få alvorlige konsekvenser, men den vagt, der stod i gården, vendte det blinde øje til.

En gang om dagen omkring middagstid blev lemmen åbnet igen, og der blev sat en stor gryde med suppe, som smagte ganske forfærdeligt. Men ned skulle det. Vi var på loftet i ca. 3 uger. En dag skulle vi alle sammen ned i kasernegården. Vi skulle registreres igen og blev derefter henvist til et nyt sted i garnisonsbyen, hvor vi skulle indkvarteres. Hver gang vi skulle flytte et eller andet sted hen, blev vi registreret. På den måde holdt nazisterne tjek på, om folk var døde eller forsvundet. Jeg husker tydeligt det sted, hvor vi skulle bo første gang. Det var et lille smalt værelse med kun en indgang. Bagdøren var nemlig muret til. Værelset var ikke større end 3x8 meter. Altså en smal tarm med tre køjesenge langs den ene væg til i alt seks personer. Der var en vandhane med afløb gennem en rist i gulvet, men intet toilet.

Vores familie i Theresienstadt

Efter et stykke tid erfarede min far, at min mormor og morfar samt min moster og hendes to børn, Jerry og Joan, også var taget til fange og befandt sig her i lejren. De var ankommet med en transport kort tid før os. Efter nogen tid fik vi lov til at bo sammen med dem. Foruden vores egen familie på syv personer var der fire andre, som vi skulle dele et 24 kvadratmeter stort værelse med på 1. sal. I det ene hjørne var der anbragt en kakkellov, som vi ikke fik megen gavn af. Og vi sov alle sammen på madrasser, der var anbragt på gulvet. Der var fælles toilet for enden af gangen, som skulle benyttes af alle beboerne på denne etage.

Hver dag blev min far, morfar og mormor beordret ud for at arbejde. Om aftenen, når min far kom hjem fra arbejde, var det blevet en vane, at alle fangerne på gangen kom hen til os for at høre, om min far havde nyheder at fortælle. Bagefter samledes alle børnene omkring ham, fordi han fortalte eventyr.

Mad

Ved middagstid fik man udleveret mad. For at få mad havde alle fangerne fået udleveret rationeringskort. Dette kort blev stemplet, når man havde fået udleveret sin madration. På den måde blev der holdt øje med, at man kun fik udleveret mad en gang om dagen. Der var få udskænkingssteder i lejren. På visse tidspunkter var vi 60.000 fanger, men aldrig under 35.000, så køen var ret lang. Det skulle gå stærkt, så vi fik kun en øse fuld hver i vores kasserolle. Maden bestod skiftevis af ¼ liter suppe eller fire kartofler om dagen. En gang om ugen fik vi udleveret 500 gram brød til hver person. Den første gang spiste jeg hele brødet på en gang, og det var ikke smart, så jeg lærte hurtigt at dele det i syv lige store dele.

En dag, hvor vi stod i kø for at få udleveret vores madration, kom Obersturmführer Haindl ridende på sin hest hen mod os (han var lejrens mest grufulde og ondsksfulde mand). Jeg overværede, at en af de ældre fanger, som lige havde fået udleveret sin madration, blev passet op af Haindl. Han red helt hen til den ældre mand og sparkede grinende kasserollen ud af hånden på ham og råbte: "Slik det op, din svinejøde".

Om dagen gik min fætter og jeg rundt og udforskede steder af lejren, som vi endnu ikke kendte. Og vi ledte også efter noget, vi kunne fyre op med. Vi opdagede at nogle af fangerne blev sat til at hente roer uden for lejren til tyskerne. Det skete i oksekærre, og vi børn lærte hurtigt ruten at kende. Det lykkedes os enkelte gange, min fætter og mig, at få fat i en roe. Når kærren med roerne var kommet ind i lejren, drejede den af til højre, en af os sprang op på kærren og smed en roe ned til den anden. Og pist, så var vi væk. Det var meget dumdrigt, for der var nemlig udstedt ordre til, at blev man grebet på fersk gerning i at stjæle mad, kunne det betyde isolation og tortur, og senere hørte vi, at man kunne blive sendt i transport. Bagefter var vi nødt til at spise den rå roe i det skjulte. Og det kunne alle mærke om aftenen.

Lidt om lejren, som jeg oplevede den

På et af byens pladser var der bygget retirader, der rummede 20 pladser hver. Her kunne mænd og kvinder sidde under samme tag, med ryggen mod hinanden, og komme af med deres nødtørft. Efterhånden som kanalen blev fyldt op, fik nogle af fangerne ordre på at fjerne ekskrementerne og grave det ned et andet sted. Der skulle helst ikke udbryde tyfus i lejren.

Og hele lejren stank. Ikke kun af ekskrementer, men også af røg fra krematoriet, hvor man brændte de, som døde. Skoleundervisning var totalt forbudt, og lærerne kunne straffes med fængsel. Da mange af de danske fanger havde skolepligtige børn, ville de alligevel prøve at undervise de yngste af dem. Det lykkedes at finde et sted, som tyskerne aldrig opdagede.

Lejren var klemmt inde af volde hele vejen rundt. Sammen med andre børn listede vi os tit op på en af voldene, så man kunne se porten, der førte ind til "den Lille Fæstning" med krigsfanger og politiske fanger.⁶ Hver morgen marcherede fangerne fra den lille fæstning ud af lejren for at arbejde. De var alle sammen lænket til hinanden på benene. Over den ene skulder havde de en hakke, og i den anden hånd havde de en kasserolle, som de slog takt med på hakken.

Folketællingen

En dag i november måned skulle hele lejren til mandtal⁷. Det var koldt, og vi skulle marchere i kolonner til en stor mark uden for lejren. Selv gamle og syge, som næsten ikke

⁶ "Den Lille Fæstning" eller "Kleine Festung" som var det tyske navn, var et fængsel, der lå udenfor Theresienstadts volde.

⁷ Folketællingen i Theresienstadt fandt sted d. 11. november 1943.

kunne stå på deres ben, blev slæbt med. Her stod vi så i mange timer i kulden uden mad eller drikke.

Min far holdt fast i mig, så jeg ikke faldt om af træthed. De svage som måtte bukke under og ikke kunne rejse sig, blev pisket til at rejse sig, fulgt af de værste gloser. Det var en frygtelig ydmygelse.

Min far på hospitalet og jeg på børnehjem

Min far blev sendt uden for lejren for at arbejde i et stenbrud. Under arbejdet var der en af de tyske officerer, der ikke syntes, det gik hurtigt nok. Så han gav min far et slag over ryggen med sin geværkolbe med det resultat, at den kiste som min far og en medfange havde fyldt op med sten og var ved at bære hen til en kærre, røg ned over hans ben, som derved brækkede. Han blev indlagt på lejrens lazaret, som man hjemme i Danmark nok ville kalde en 'luserede'. I fem måneder lå han på lazarettet sammen med elleve andre patienter, som otte gange blev fornyet, fordi de døde. Efter det blev min far aldrig sendt ud til stenbruddet mere, men i stedet til et skrædderværksted, hvor de lavede uniformer til tyske soldater.

Men det var sådan, at børn uden forældre ikke måtte færdes i lejren alene. Så mens min far var indlagt, blev jeg anbragt på lejrens børnehjem. På det børnehjem var der tjekkiske, ungarske, østrigske og hollandske børn. Jeg var eneste dansker. I starten kunne jeg ikke tale med dem, men jeg lærte hurtigt at kommunikere med dem på andre måder. Og det varede ikke længe, så havde jeg lært at tale tjekkisk.

Det skete tit at hver gang jeg var blevet gode venner med nogle af de andre børn, så blev de pludselig hentet. Og jeg så dem aldrig igen. Når jeg ikke blev hentet, var det fordi, at lederen af børnehaven vidste, at min far lå på lazarettet. Hun var klar over, hvornår børnene skulle hentes til transport ud af lejren. Så hun forsøgte at skjule mig. Nogle gange blev jeg låst inde i et skab eller på børnehjemmets toilet hele dagen. Det skete enkelte gange, at jeg blev sendt hen på lazarettet, hvor min far lå.⁸

En dag skulle alle børnene på hjemmet samles, vi skulle på badeanstalt hed det. Da vi ankom til bestemmelsesstedet, skulle vi ind i en bygning med et omklædningsrum, hvor vi alle skulle tage vores tøj af. Herefter skulle vi ind i et andet rum med en masse brusere hængende i loftet. Døren blev lukket og låst udefra. Der gik lang tid uden at der skete noget, og vi blev mere og mere kolde og bange, og nogle af os begyndte at græde. Efter at der var gået et par timer, og der stadig væk ikke var kommet vand ud af bruserne, blev døren pludselig åbnet, og vi fik besked på at gå ud og tage vort tøj på igen. Vi erfarede senere, at det var en øvelse på at oprette et gaskammer i lejren.

På et tidspunkt fik jeg konstateret gulsot og blev indlagt på epidemisygehuset. Mens jeg lå her, blev min far meldt rask, og jeg kunne være sammen med ham igen, når jeg blev udskrevet. Jeg havde efterhånden været fem måneder på børnehjemmet og havde glemt visse ord på dansk, så jeg talte tjekkisk til min far. Han lod, som om han forstod mig.

Men nu var jeg rask og kunne jeg strejfe rundt i lejren igen. Før jeg kom på børnehjemmet havde jeg lært en del andre børn at kende og nogle af dem var fra Tjekkioslovakiet. Nu glædede jeg mig til at lege med dem igen og tale tjekkisk med dem. Men ak, et sørgeligt syn, de var alle sammen blevet sendt væk med transporterne. Et af børnene havde efterladt en bog med tegninger til mig.

⁸ For de danske fanger i Theresienstadt gjaldt det desuden, at de uden at vide, var beskyttet mod transport af en særlig aftale, som Adolf Eichmann, lederen af afdelingen for jødiske spørgsmål i Berlin havde indgået med Werner Best, der var den tyske leder i Danmark. Aftalen betød, at de danske fanger ikke blev sendt videre i transport fra Theresienstadt. Aftalen blev indgået fordi Werner Best ikke ville risikere, at uroligheder bredte sig i Danmark, hvis det blev kendt, at jødiske medborgere var blevet dræbt.

Transporter væk fra Theresienstadt

En eftermiddag havde jeg sammen med andre danske børn sneget mig ned til togterrænet. Der stod en togkolonne med samme slags kreaturvogne som dem, vi ankom i. Vi havde gemt os bag et skur og overværede et forfærdeligt syn. Tyskerne var ved at fylde togene op med de fanger, der skulle transporteres væk. Der var mødre der råbte og skreg efter deres spædbørn. Når mødrene endelig havde fået øje på deres barn, tog tyskerne grinende spædbarnet op og kastede det rundt mellem sig for til sidst at sparke det op til moderen, som var det en fodbold. Andre spædbørn blev først kastet op mod en mur, inden mødrene fik det.

Tøj- og fødevarepakker fra Danmark

I foråret 1944 begyndte der at komme pakker med tøj og fødevarer til os fanger fra Danmark. Min far ville ikke åbne vores, før jeg var til stede. Og da jeg endelig dukkede op, blev pakken åbnet. Jeg for rundt og skreg af glæde med en lille pølse i den ene hånd og noget ost i den anden. Foruden mad var der også vitaminpiller og lidt dåsemad. Jeg fik udtrykkelig ordre på, at jeg ikke måtte spise noget af det, hvis ikke min far var til stede. I al den tid vi havde været i Theresienstadt, havde vi ikke fået noget nærende at spise, så for ikke at blive syg og dårlig, var det nødvendigt ikke at gå for hurtigt til værks.

Forskønnelsen af byen og kommissionens besøg

På et tidspunkt gik der rygter om, at repræsentanter fra det internationale Røde Kors og den danske administration var blevet inviteret af tyskerne til at se, hvordan de behandlede deres kz-fanger i Theresienstadt. Det viste sig ikke kun at være rygter. Det var maj måned, og nu skulle byen forskønnes. Verden skulle bedrages.

Nazisterne ville vise Theresienstadt som et godt sted at være. Husene skulle males hvide. Byens midte blev omdannet til en park med en pavillon, hvorfra et orkester skulle underholde. Orkesteret blev ledet af den danske komponist og kapelmester Peter Deutsch. Inde midt i en af kasernebygningerne blev der oprettet en fodboldbane. Der blev oprettet en legeplads for børn, og enkelte butikker blev åbnet. Jeg kan huske, der blev åbnet en forretning med krydderier. Jeg kan også huske, at der blev åbnet et konditori med borde og stole udenfor.

Hvordan kunne man købe noget? Jo, vi fik alle sammen, også børnene, udleveret nogle penge på en bankbog. På pengesedlerne var der et billede af Moses med stentavlerne, og forneden stod der, at det var strafbart at forfalske dem. Der blev også oprettet en koncertsal, hvor mange fortræffelige musikere skulle spille.

To danske fanger blev udset til at underholde. Den ene hed Hambo, som leverede musikalsk underholdning på sin trækharmonika, og den anden hed Josef Laufer, der dansede 'skøjtøløbervalsen' uden skøjter og is. Det var helt fantastisk. Lejren blev virkelig forskønnet. Og for at det skulle se naturligt ud, sørgede tyskerne for, at alle svage gamle og syge blev fjernet. I alt blev der sendt 15.000 fanger ud af lejren.

For at tyskernes show skulle se ægte ud, skulle mange af de danske fanger samles til at bo i den bedste del af lejren. Nogle kom fra barakker og andre fra kaserneløfter.

Så blev det juni 1944, og dagen, hvor besøget skulle finde sted, oprandt. Lejrkommandant Rahm gik rundt sammen med de besøgende gennem den del af lejren, hvor de danske fanger befandt sig. Der, hvor jeg befandt mig, var alle forsvundet eller havde gemt sig. Der var totalt øde. Jeg skulle også til at gemme mig, da Rahm fik øje på mig og kaldte mig hen til sig. Han spurgte på tysk, mens delegaterne nysgerrigt lyttede, om jeg havde modtaget en Røde Kors pakke, og det svarede jeg "ja" til.

Han viste med fingrene, hvor stor en spegepølse jeg havde fået, men det benægtede jeg, og viste med mine fingre hvor lille pølsen havde været. Han turde ikke straffe mig, mens de delegerede var til stede. Så han grinte højt og gik videre med kommissionen. Da de var forsvundet ud af syne, spurgte nogle af de andre fanger, der havde gemt sig, hvad jeg havde sagt, siden kommandanten grinte.

Urnerne og børnene

En anden episode, jeg husker, var dengang, alle børnene blev samlet og skulle være med til at fjerne 35.000 urner fra kasematterne og krematoriet. Urnerne lå i æsker med navn på den, der var død.

Tyskernes har et ordsprog, der hedder; "Ordnung muß sein ". De havde registreret alle dem, som var døde i lejren og var blevet kremeret. Der hvor jeg stod, skulle vi læsse urnerne op på kærter og trækvogne, hvorefter vi transportererede dem til et sted uden for lejren nær ved floden Eger. Her blev vi stillet op i en lang række. Urnerne skulle herefter gå fra hånd til hånd i hele rækkens længde på ca. 60 meter og videre ned af en skråning til flodbredden. Her skulle urnes sættes ud i vandet.

Blandt os, der var der, var der nogen der havde mistet familiemedlemmer. Og navene stod jo på urnen, så de børn, der kunne læse, sørgede så vidt muligt for, at slægtninge til de afdøde ikke fik urnen i hånden.

Foråret 1945

Nu nærmede foråret sig, og fra himlen lød der motorlarm fra engelske flyvemaskiner, som sendte glinsende papirstykke ned. Det måtte betyde, at krigen nærmede sig sin afslutning, og vi kunne blive reddet.

En dag i april 1945 gik jeg sammen med min fætter rundt i lejren, som vi plejede, da vi fik øje på en flot hvid bil med dansk flag på. Nu gik der rygter om, at krigen snart var ovre, og at vi måske snart skulle hjem.

Dagen efter, d. 13. april, fik alle de danske fanger ordre til at pakke deres ejendele sammen og begive sig hen til Jägerkasernen. Her var der opstillet køjesenge hele vejen rundt i lokalerne, som vi kunne hvile os på. Ingen havde set de tog eller busser, der skulle transportere os væk. Alle blev nervøse, og vi børn blev igen triste og sørgmodige. Skulle vi transporteres et eller andet sted hen på samme måde, som vi havde set andre fanger blive det? Der var ingen, der fik lukket et øje den nat.

Tidligt næste morgen skulle vi stille op ude på pladsen og registreres igen. Vi skulle derefter gå i den rækkefølge, som vi var blevet råbt op i, hen til 'slusen'. Og her stod nu en hel masse hvide busser og ventede på os. Alle begyndte at juble, og tyskerne prøvede ikke på at dæmpe os. Selv Rahm og Haindl var til stede for at se os drage bort med de svenske chauffører.

Der var mange busser til at transportere de lidt over 400 kz-fanger hjem til Danmark. Fra vi startede, og til vi nåede den danske grænse, sad der en tysk soldat ved siden af chaufføren i hver bus.

Rejsen hjem

Hjemrejsen foregik ikke uden komplikationer. Lidt udenfor Berlin måtte busserne køre ind i en skov og standse. Engelske og amerikanske fly bombede i nærheden. Chaufførerne lagde et stort Røde Kors flag ud på jorden i håb om, at piloterne ville respektere det. Der faldt en bombe lige ved siden af en af busserne, og flere træer stod i brand. Flere blev skræmt og råbte, at "nu bliver vi slået ihjel". De svenske chauffører prøvede at berolige dem. Da vi nærmede os den danske grænse, forlod de tyske vagter os.

Vi ankom til Odense, og undervejs stod der mennesker og vinkede til os og råbte: "Velkommen hjem!". De kastede kiks og andre spiselige ting op til os gennem de åbne vinduer. I Odense skulle vi alle sammen i bad og desinficeres for lus og lopper. Alt det tøj, som vi tog af, blev kastet ned i en affaldscontainer og sendt til forbrændingen. Vi blev iklædt nyt rent tøj og fodtøj. Busserne kørte os videre til Sverige, hvor jeg genså min mor og søster efter 18 måneders adskillelse.

Alle, der kom hjem med busserne, blev kørt til en karantænelejr i Sverige.⁹ Her skulle vi blive, til vi var erklæret raske.

Det er nu over 65 år siden at alt dette skete. Og jeg er et af de få vidner, der er tilbage. Men i dag er der, trods alt det der skete dengang, nogle, som fortæller, at det aldrig har fundet sted. Og i dag foregår der stadig folkemord rundt om i verden. Hvornår lærer folk at respektere hinanden?

⁹ I midten af april 1945 var 2. verdenskrig ikke slut og Danmark var stadig besat. Derfor blev de danske fanger bragt til Sverige, hvor de opholdt sig indtil befrielsen i maj 1945.